

een "volksman, die ligt aansprak".

De mensen op de alleronderste sporten van de maatschappelijke ladder ontbraken toch wel naar mijn indruk. Bovendien, er komt een verschuiving in de samenstelling van de groep. Niet overal blijft de Afscheiding (onderlinge geschillen, emigratie, komst van een orthodoxe predikant, de druk van overheidsmaatregelen, de uitwerking van de doorvoering van de kerkelijke tucht).

Er zijn meer gegoeden onder de Afgescheidenen, voorlieden die het kerkelijk leven helpen financieren; anderen uit deze categorie keren terug tot de Hervormde Kerk, vaak via een huwelijk in eigen "stand". Ook naar de zijde der armeren is er een afbrokkeling te zien - invloeden van baptistische stromingen, "profeten", opkomst van de Vrije Evangelischen. Is hier kritiek op de Afgescheiden kerken te oefenen? Dat het standsverschil werd méegenomen?

Een andere doorstroming valt nog te signaleren (maar hier werken wij meer met vermoedens dan met bewijzen): van *vrije kerk* naar *vrije gedachte*; een volgende generatie, meest van "pastorie-kinderen", ontworstelt zich aan de "beperktheden" van het Afgescheiden milieu en komt in een onkerkelijke hoek terecht.

In het kader van opmerkingen over de sociale stratificatie past een kanttekening bij het begrip "kleine luyden", dat in het spraakgebruik is ingeburgerd als wij het hebben over de emancipatie van de gereformeerden. Niet allen die zich aansloten bij Afscheiding (1834) of Doleantie (1886) kunnen wij aanduiden als behorend tot de "kleine" luyden. Maar ook hebben lang niet *alle* kleine luyden die daarvoor in aanmerking kwamen zich aangesloten bij de bewegingen van '34 en '86. Er is dan ook wel voorgesteld²⁹ òf om tenminste te onderscheiden tussen "*kleine*" luyden (de groep die in Abraham Kuypers haar leider vond en opgeklommen is tot een tamelijk zelfvoldane "geëmancipeerde" groepering) én "*stille*" luyden, te vinden in de rechterflank van de gereformeerde gezindte (een groep die nog steeds gediscrimineerd wordt om hun godsdienstige opvattingen) òf (en dat lijkt mij juist) de hele terminologie te vermijden, omdat deze niet overeenkomt met de feitelijke situatie, zeker niet ten tijde van de Doleantie.

Onderzoek heeft aangetoond dat het tóen om een vrij zelfbewuste groep ging in de Nederlandse samenleving. Ook de groep der voormalige Afgescheidenen (sinds 1869 verenigd in de Christelijke Gereformeerde Kerk) kan reeds wijzen op enige verworvenheden.

29. L. Brunt, 'Over gereformeerden en kleine luyden'. *Sociologische Gids*. Meppel 1971, 49 v.